

سخن سردبیر

علمای علوم مختلف اسلامی، برای تنظیم و ترتیب مباحث، به منظور تعلیم و تألیف، آموزه‌های قرآنی را در جمع‌بندی کلی، به حوزه‌ی اعتقادات، اخلاق و احکام تقسیم نموده‌اند. هر یک از این مجموعه‌ها در دستگاه معرفتی دینی اهمیت و جایگاه خود را در عرض دیگری یافته است. دسته‌ی نخست، توصیف واقع‌نما و جامعی از دستگاه آفرینش می‌باشد که آغاز و انجام هستی را در نظامی منسجم تفسیر می‌کند. بیشتر این گزاره‌ها با ساحت شناخت، آگاهی و باورهای انسان ارتباط دارد.

پس از نظام توصیفی یا اعتقادی، نظام اخلاقی یا نظام ارزشی است که انسان موظف می‌باشد اعمال و منش خود را براساس آن تنظیم کند و جهت‌یابی کمال و تعالی را از آن در قالب بایدها و نبایدهای اخلاقی دریافت نماید. بیشتر این گزاره‌ها ناظر به ساحت روحی انسان است و از تأثیر اعمال بر جان آدمی سخن می‌گوید. سستی در تزکیه‌ی اخلاق چه بسا موجب از دست رفتن اعتقادات اصلی آدمی می‌شود. قرآن از این معنا پرده برداشته و نشان داده است که بعضی از عادت‌ها و خلق‌های ناپسند، از ایمان به خدا جلوگیری می‌نماید و حتی راه فهم و شناخت حقایق را بر انسان می‌بندد.

دسته‌ی سوم نیز نظام باید و نبایدهای حقوقی است که بیشتر ناظر به ساحت ظاهری وجود انسان و درصدد تنظیم روابط اجتماعی یا ترسیم قالب و صورت عمل می‌باشد. قرآن کریم، کتاب بزرگ اخلاقی و یکی از اهداف اصلی‌اش، اصلاح و تکامل اخلاق بشر است. خدا در قرآن مجید بر مؤمنان منت نهاده که رسولی از جنس خودشان فرستاده است تا آیات خدا را بر آنها تلاوت کند و در تهذیب و تزکیه‌ی اخلاق آنان بکوشد. رسول خدا ﷺ هم براساس این کوشیدند با توجه ویژه به اخلاق، جامعه را از رذایل اخلاقی پاک گردانند.^۱ آنچه در این نوشتار پیش رو دارید، کوششی برای گردآوری مباحثی درباره‌ی ساحت تربیت اخلاقی است. در این باره، همانند شماره‌های پیشین، پژوهش‌ها، که صورت مقاله به خود گرفته‌اند، صفحه‌های بیشتری از مجله را پر کرده و براساس برخی موضوعات پژوهشی مورد نیاز دفتر تربیتی انتخاب شده‌اند.

در پایان، ضمن تشکر و سپاس از همهی کسانی که ما را در تهیه و نشر این مجله همراهی می‌کنند، تأکید داریم که موفقیت و ادامه‌ی راه برای ما ممکن نیست، مگر با حمایت همدلی و مشارکت تک‌تک شما خوانندگان و دوستان عزیز که همواره نشریه را همراهی کرده‌اید و خواهید کرد. امیدواریم توفیق الهی، همیشه، یارمان باشد تا رضایت شما خوانندگان محترم را فراهم آوریم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

۱. لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (آل عمران: ۱۶۴). از پیامبر اسلام، حضرت محمد ﷺ نیز نقل شده است: «بُعِثْتُ لِأُمَّتِكُم مَّكَارِمَ الْأَخْلَاقِ؛ من برانگیخته شدم تا مکارم اخلاق را کامل کنم». (فیض کاشانی، محجة البیضا، ج ۴، ص ۱۲۱).

درآمدی بر ساحت تربیت اخلاقی مقدمه

جامعه‌المصطفی تنها نهاد متولی در ایران است که به طور رسمی و انحصاری، پرورش طلاب غیرایرانی را در رشته‌های علوم اسلامی و گرایش‌های علوم انسانی به عهده دارد. در ساختار ستادی این مجموعه، معاونت فرهنگی-تربیتی، متولی مطالعات نظری و کاربردی و اجرای راهبردهای لازم برای تربیت سفیران فرهنگ ناب اسلامی می‌باشد.

فراخوانی منابع انسانی از مناطق مختلف جهان اسلام، به منظور پرورش شخصیت‌های پاسخ‌گو به نیازمندی‌های عمیق جهان اسلام، تمهیدات فراوانی می‌طلبد که هر گونه غفلت یا سستی در این باره می‌تواند بسیار چالش‌زا و بحران‌آفرین باشد. یکی از عناصر اصیل و بنیادین این تمهیدات، ترسیم درست و کارآمد چارچوب‌ها، فرایند تربیت و پرورش دینی، اخلاقی، سیاسی و... و نیز فراهم نمودن مبانی نظری و عملی آن است.

با توجه به اهمیت تربیت و این که تربیت باید روح حاکم بر همه‌ی برنامه‌ها و خون جاری در همه‌ی بخش‌های جامعه باشد، معاونت فرهنگی-تربیتی نظام‌نامه‌ی جامع و کاملی را، که به مثابه قانون اساسی برنامه‌ها و فعالیت‌های تربیتی می‌باشد، تدوین کرده است. نظام‌نامه‌ی تربیتی جامعه‌المصطفی، که رویکردی سیستمی و مجموعه‌ای به تربیت دارد، می‌کوشد همه‌ی فعالیت‌ها و برنامه‌های تربیتی جامعه را در حد امکان به سوی وضع مطلوب هدایت کند تا خروجی‌های جامعه در همه‌ی ابعاد (بینشی، گرایشی و رفتاری) رشد کرده، توانایی رویارویی با مسائل جهان معاصر را داشته باشند.

نظام‌نامه‌ی تربیتی

نظام‌نامه‌ی تربیتی جامعه‌المصطفی، مجموعه‌ای از عناصر و اجزای به هم پیوسته و نظام‌مند تربیتی شامل مبانی، اهداف، اصول، روش‌ها، سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها و راهکارهای تربیتی است که با هدف اصلاح وضعیت موجود، بهبود تعلیم و تربیت و نیز ارتقای وضعیت طلاب غیرایرانی جامعه‌المصطفی تدوین می‌شود.

تدوین نظام‌نامه

فرضیه‌ی مبنایی در تدوین نظام‌نامه این بوده است که تربیت، مجموعه‌ای از عناصر نظام‌مند و در ارتباط با یکدیگر می‌باشد که به تدریج بر شخصیت فراگیرندگان تأثیر گذاشته، آن را تا حد ممکن شکوفا می‌سازد. بدیهی است که تربیت نظام‌دار و هدفمند، ارزش بیشتری دارد. یکی از ارزش‌های این نوع تربیت، تعیین سیاست‌ها، اصول راهبردی و... در تربیت است و وصول به اهداف را تسهیل می‌نماید. از سوی دیگر، جایگاه افراد را در مقام خود تبیین، تفسیر و تعیین می‌کند و اعمال سلیقه و نظر را در عرصه‌ی بینش و عمل به کنترل در می‌آورد. البته این فرایند نیازمند برنامه و ساختار است و تربیت، به نظام‌مند بودن برنامه‌های تربیتی نیاز دارد. با پیشینه‌ی ارزشمندی که از شیوه‌های تربیتی حوزه‌های علمیه در حوزه‌ی تربیت انسان به جای مانده است، پیشینه‌ی در خور توجه مکتوبی در دست نیست؛ بنابراین، جامعه‌المصطفی پیشگام شد طرحی تدوین نماید که اصول و مبانی نظری و عملیاتی تربیت در قالب نظام‌نامه و به گفته‌ی رئیس جامعه‌المصطفی، «منشور و قانون اساسی تربیتی» تدوین گردد. بدین ترتیب، نظام‌نامه‌ی تربیتی جامعه‌المصطفی با تلاش و پی‌گیری پژوهشگران ممتاز و جلسات متعدد نقد و بررسی تهیه و تدوین شده و در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفته است.

نظام‌نامه‌ی تربیتی حاوی شش فصل می‌باشد؛ فصل نخست شامل مسئله، ضرورت، اهداف، پرسش‌ها و تعاریف می‌شود. فصل دوم به بیان مبانی تربیت اختصاص یافته است. فصل سوم تا پنجم، به معرفی اصول، ساحت‌ها و روش‌های تربیت اسلامی اختصاص دارد و در فصل ششم نیز به سیاست‌ها اشاره می‌شود.

بنابر نظر مؤلفان و سیاست‌گذاران، مخاطبان نظام‌نامه در درجه‌ی نخست، طلاب جامعه‌المصطفی و سپس مراکز مختلف آموزشی و تربیتی، کارشناسان و کارآموزان تربیتی، استادان، مسئولان و همه‌ی کسانی هستند که به گونه‌ای با برنامه‌های تربیتی سر و کار دارند.

ساحت تربیتی

منظور از ساحت‌های تربیتی، ابعاد تربیتی مورد نیاز متربی، برای پرورش، شکوفایی و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آنها در مسیر هدف غایی تربیت، یعنی قرب الهی، می‌باشد. ساحت‌های تربیت عبارت‌اند از: عبادی-معنوی، عقلانی، اعتقادی، اخلاقی، عاطفی، اجتماعی سیاسی، اقتصادی شغلی، زیست‌محیطی، خانوادگی و جسمانی.

ساحت تربیت اخلاقی

ساحت اخلاقی، از ابعاد بسیار مهم تربیت آدمی و از ساحت‌های خاص تربیت است که وظیفه‌ی فراهم‌سازی زمینه‌ی مناسب برای بروز و ظهور نیکی در سرشت آدمی و همچنین تقویت و تحریک وجدان اخلاقی فرد را برعهده دارد. تربیت اخلاقی عبارت است از: «ایجاد زمینه‌ها، رفع موانع و استفاده از عوامل و شیوه‌های مؤثر به منظور پرورش و شکوفایی استعداد‌های اخلاقی متربی و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آنها تا متربی در روندی تدریجی و مستمر، با اراده‌ای آزاد و فعال، به شکل درونی، به هدف غایی تربیت، یعنی قرب الهی، رهنمون شود».

اهداف تربیت اخلاقی

نظر به کمال‌طلبی انسان و این که انسان‌ها به انگیزه‌ی حب ذات و کشش فطری، طالب سعادت‌اند و برای نیل و رسیدن به آن می‌کوشند، یکی از ساحت‌هایی که در تحقق این هدف مهم نقش اساسی دارد، تربیت اخلاقی می‌باشد که عبارت است از: فراهم آوردن زمینه‌ی مناسب برای بروز و ظهور نیکی که در سرشت آدمی وجود دارد و همچنین پیدا شدن و به کار آمدن وجدان اخلاقی فرد تا با تکیه بر درون‌مایه‌های فطری خویش، از خود رهیده، فضیلت‌خواه باشد. فضیلت‌خواهی، کارهای آدمی را جهت داده، او را از خودخواهی به دگرخواهی رهنمون می‌گردد؛ به عبارت دیگر، ملاک فعل اخلاقی، فضیلت‌جویی و کمال‌طلبی است که در اسلام در خدا تجلی می‌یابد و با تحقق اهداف ذیل امکان‌پذیر خواهد بود:

الف. معرفت نفس

اساس شخصیت انسانی را نفس و روح می‌سازد. براساس این، شناخت آن نیز اهمیت فراوانی دارد.

ب. شناخت قابلیت‌ها و توانایی‌های فویشتن

یکی از اهداف واسطه‌ای در سلسله اهداف تربیتی اسلام، معرفت نفس است. شناخت و آگاهی از خود و درون‌مایه‌های عظیم خویش (مسجد فرشتگان، خلیفه‌الله بودن آدمی و...) زمینه‌ی تعالی آدمی را فراهم آورده، انسان را از تن دادن به امور پست باز می‌دارد، چنان که در روایات، انفع‌المعارف برشمرده شده است. از سوی دیگر، انسان را با خطرات و آسیب‌های نفس، که موجب سقوط آدمی می‌گردد، آشنا می‌سازد.

ج. شناخت رذایل و فضایل اخلاقی

بدون شناخت رذایل نمی‌توانیم خود را از آن مصون داشته، در مسیر تزکیه و پرورش گام برداریم. به همین دلیل، شناخت این رذایل و کوشش برای رفع آنها، از مهم‌ترین اهداف تربیت اخلاقی به شمار می‌رود.

د. تهذیب و پیرایش نفس

پس از شناخت نفس و پی بردن به درون‌مایه‌های عظیم آن و همچنین به خطراتی که می‌تواند برای انسان به وجود آورد، نوبت به تهذیب و پیراستن نفس می‌رسد که زمینه‌ی تخلیه‌ی آن از هوا و هوس‌ها و خواسته‌های نفسانی را فراهم می‌آورد و او را از نفس اماره، به سوی نفس ملهمه و مطمئنه و ظهور و بروز سرمایه‌ی درونی خویش وامی‌دارد. در آیات شریف قرآن و روایات معصومان : تأکید فراوانی بر تهذیب نفس شده و از آن به جهاد اکبر یاد شده تا جایی که در سوره‌ی مبارک شمس، پس از سوگندهای مکرر، «قد افلح من زکیها» آورده شده است.

ه. تملیه و اکتساب فضایل

پس از پالایش و زدودن نفس از رذایل و زشتی‌ها، نوبت به کسب فضایل و آراستن نفس به فضایل و زیبایی‌هاست؛ از این رو، از اهداف مهم تربیت اخلاقی، رسیدن به فضایل می‌باشد.

و. تملیه (تقویت مب الهی)

چون عشق و حب الهی مبنای اصلی اخلاق و تربیت اخلاقی است، توجه به این هدف تربیت اخلاقی، بسیار ضروری می‌باشد. این هدف آنچنان اهمیت دارد که بدون آن می‌توان مدعی شد که تربیت تحقق نیافته است.

ز. رعایت آداب پسندیده

عمل به آداب و سنت‌های اصیل دینی و پرهیز از آداب ناپسند، یکی دیگر از اهداف تربیت اسلامی است. با مطالعه‌ی سیره‌ی معصومان : و گفتار و کردار آنان، می‌توان مصادیق بسیاری از آداب نیکو و پسندیده را آموخت و آنها را الگوهای عملی در برنامه‌ی زندگی قرار داد.

آشنایی با روش‌های تربیت اسلامی و شیوه‌های کاربردی آنها در حوزه‌ها و ساحت‌های متنوع و گوناگون تربیت انسانی، از ضرورت‌های اساسی هر نظام‌نامه‌ی تربیتی با رویکرد اسلامی به شمار می‌رود.

روش‌های تربیتی، فرایندها و فعالیت‌های تغییر رفتار و ویژگی‌های شخصیتی در مرتب‌ی است که در تربیت به کار می‌رود تا مرتب‌ی به هدف نهایی تربیت (قرب الهی) برسد. روش‌ها، گونه‌ای فعالیت و عمل در سایه‌ی اصول می‌باشد؛ به عبارت دیگر، شیوه‌ها و رفتارهایی است که مربی برای تحقق بخشیدن به اهداف تربیتی به کار می‌بندد. روش‌های تربیتی، در حقیقت، مظهر و نمود بارز تربیت‌اند که بهره‌گیری از آنها باید با توجه به ویژگی‌های مرتب‌ی و محیطی باشد که عمل تربیت در آن صورت می‌گیرد و بخش اعظم موفقیت مربی و نظام تربیتی، در گرو شیوه‌هایی است که برای رسیدن به اهداف تربیتی در پیش گرفته می‌شود و به اجرا در می‌آید؛ به همین دلیل، گزاره نیست اگر بگوییم خطرترین و دشوارترین

مرحله‌ی تربیت، تعیین و تشخیص روش‌های تربیتی و استفاده از آن و به‌کارگیری درست و مؤثر آنهاست، به ویژه اگر توجه کنیم که روش تربیت در محتوای تربیت نقش دارد، یعنی تربیت به ظاهر معنوی و دینی، اگر با روش نامناسبی انجام گیرد، تربیت ضدمعنوی و دینی است.

روش‌های تربیت اخلاقی

تربیت اخلاقی از مهم‌ترین ساحت‌های تربیت است که همه‌ی ساحت‌های دیگر را در خود دارد، یعنی بسته به این که ما اخلاق را به شکل حداکثری معنا کنیم یا حداقلی، قلمرو شمول تربیت اخلاقی فرق می‌نماید. در عین حال، توجه به تربیت اخلاقی، به دلیل اهمیت و تعیین‌کنندگی آن بسیار ضروری می‌سازد که آن را ساحتی مستقل و قلمروی ممتاز بدانیم و به آن توجه کنیم. در مسیر تحقق این مهم، روش‌های ذیل مهم‌اند:

۱. تزکیه

واژه‌ی تزکیه از زکات، به معنای نمو است که نتیجه‌ی برکت خداوند تعالی می‌باشد. در قرآن کریم، مشتقاتی از واژه‌ی تزکیه و تزکی به کار رفته است. منظور از تزکیه، رشد مطلوب و پاکیزگی از آرایش‌های نفس است. کشش‌ها و کشمکش‌های نفسانی، توازن عقل را بر هم می‌زنند و آن را در قلمرو نظر و اندیشه و در حیطه‌ی عمل و کردار به خطا می‌رانند، چنان که حب و بغض، چشم عقل را چنان تار می‌کند که اندیشه‌ی حق را سست و اندیشه‌ی باطل را استوار و متین می‌یابد. در عرصه‌ی عمل نیز تن دادن به هوس‌ها و پیروی از هوای نفس، کار عقل را به جایی می‌رساند که عمل شنیع را نیک می‌بیند و عمل نیک را شنیع؛ از این رو، بخشی از روش‌های تربیت عقلانی در اسلام، به مهار طغیان‌های نفسانی اختصاص یافته و بسان شرطی برای خردورزی نگریسته شده است.

۲. مراقبه

مراقبه، اثرگذارترین روش در تصحیح رفتار و حفظ کردار صالح و تداوم عمل ایمانی است. خدای سبحان مؤمنان را به مراقبه‌ی اعمال خود فرمان داده است.

مراقبه به معنای خود را پاس داشتن و مراقب خود بودن و روشی می‌باشد برای حفظ حقیقت آدمی، ارزش‌های والای انسانی، تداوم عمل ایمانی، بازگشت از اشتباه‌ها و گناه‌ها و تصحیح به‌موقع کردارها و رفتارها. مراقبه یعنی فرد بر عهد و پیمان بایستد و به وسوسه‌های شیطان و نفس دل نسپارد و از شر آنها به خدا پناه برد و خدا را مراقب خود بداند.

۳. محاسبه‌ی نفس

محاسبه، در لغت به معنای حساب چیزی را نگه داشتن و با کسی حساب کردن است و در اصطلاح اهل سلوک، یعنی آدمی در هر شبانه‌روز، وقتی معین کند که در آن به حساب نفس خویش برسد و طاعات و گناهان خود را با خود حساب کند، پیش از آن که به حساب وی برسند.

محاسبه‌ی نفس عبارت است از ارزیابی اعمال و نیت‌های پنهان در آنها. محاسبه‌ی خویش با توجه به ویژگی‌هایی که در تربیت اسلامی بیان شده، شیوه‌ای است که مداومت و محافظت بر عمل را میسر می‌کند.

۴. تلقین

تلقین، روشی تربیتی است که در آن به مقتضای به زبان آوردن قولی معین، تغییری در ضمیر انسان پدید آید؛ به عبارت دیگر، تلقین، قولی است، ولی با قائل شدن اندک توسعه در آن، می‌توان برای تلقین فعلی نیز جایی در نظر گرفت. مراد از تلقین فعلی آن است که با آشکار ساختن عملی در اعضا و جوارح، سایه و طنین آن عمل را به درون بیفکنیم. هرگاه دوگونه تلقین قولی و فعلی در هم آمیزند، تأثیری دوچندان به بار می‌آورند. در نظام تربیتی اسلام، شیوه‌ها و دستورهای فراوانی دیده می‌شود که تلقین قولی و فعلی در حیطة‌ی آن قرار می‌گیرد. نماز، بارزترین چهره‌ی به هم آمیختگی است.

۵. ریاضت و مخالفت با نفس

هوای نفس در چهره‌های گوناگونش آفت عقل است و باید با آن به مجاهده برخاست که در واقع، نخستین گام عملی در تربیت و تهذیب نفس می‌باشد تا چراغ عقل و خرد فروزان گردد و بدین وسیله بتوانیم به دست‌آورد و ره‌توشه‌ی این مجاهده، که ایمان و عمل صالح است، نائل گردیم.

ریاضت و مخالفت با نفس تلاشی است برای رفع موانعی که سد راه کمال آدمی می‌باشد و بدون آن، هر تربیتی بی‌نتیجه است. در پاره‌ای روایات، مجاهده با نفس، ریاضت نامیده شده است. ریاضت یعنی آرام ساختن نفس در برابر خواسته‌ها، که به بیان امام علی 7، از شریعت انفکاک‌ناپذیر است و عالی‌ترین درجات آن برای اولیای خدا می‌باشد.

۶. تمرین و تکرار

تأثیر تکرار در نظام‌های آموزش و پرورش انکارناشدنی است و تجارب تربیتی، تأییدی بر این مطلب می‌باشد و آیات و روایات گواهی می‌دهد که هر موضوع با شیوه‌ها و در قالب‌ها و مناسبت‌های مختلف القا می‌گردد تا در قلب‌ها جایگزین شود.

۷. معاشرت با نیکان

معاشرت و مصاحبت با نیکان، یکی دیگر از روش‌های تربیت اسلامی است. که تأثیر شگرفی در صفات و رفتار آدمی دارد. در این روش، به تدریج، صفات نیکو به متربی منتقل می‌شود و زمینه‌ای فراهم می‌آورد تا از صفات و رفتارهای ناپسند کناره‌گیری کند.

۸. ایجاد عادات پسندیده

عادت، از ابتدایی‌ترین و معروف‌ترین روش‌های تربیتی است که مربیان از آن بهره گرفته‌اند. عادت، نوعی ارتباط است که بر اثر تکرار و ممارست، میان انسان و رفتاری خاص پدید می‌آید تا بدان جا که در طبع راسخ شده، به صورت ملکه درآید. از این جاست که گفته‌اند: «عادت، طبیعت دوم آدمی است».

برای عادی شدن هر رفتار مراحل پیموده می‌شود: تصور، تصدیق، شوق، اراده، عمل، تکرار و سرانجام، عادت و ملکه. از ملکه به اخلاق نیز تعبیر می‌شود.

ممکن است انجام عملی، ابتدا، برای انسان دشوار و حتی ناگوار باشد، ولی پس از تکرار و حصول عادت، آسان و گوارا می‌گردد، به گونه‌ای که گویا از طبیعت صادر می‌شود و طبیعی است.

براساس این، علمای اخلاق و تعلیم و تربیت، عادت دادن به رفتارهای نیکو را یکی از روش‌های مهم تربیت می‌دانند.

۹. موعظه‌ی مسنه و جدال امسن

موعظه و اندرز، از دیگر روش‌های تربیتی است که با روح احساس و گرایش‌های فطری و معنوی مخاطب سر و کار دارد.

قرآن نیز به موعظه توصیه کرده و حتی خود را کتاب موعظه و شفا بخش دل‌ها دانسته است و در دعوت دیگران به سوی خدا، از موعظه‌ی حسنه سخن می‌گوید. در قرآن، موعظه‌ی حسنه شیوه‌ی هدایت و ابزار دعوت برشمرده شده است.

۱۰. فوش خلقی، فوش رویی و فوش رفتاری

خوش خلقی، از مهم‌ترین و ضروری‌ترین اخلاق پسندیده در انسان‌هاست که مایه‌ی سعادت فردی و اجتماعی می‌باشد. تقویت و پرورش خوش خلقی، که از مشخصات آن، خوش برخوردی، گشاده رویی، بردباری، گذشت و بزرگواری است، برخاسته از صفای درون و طبیعت زیبای باطنی و ملکات نفسانی می‌باشد که در انسان پدیدار می‌شود. این خصلت با برقراری روابطی بر مبنای سلم و صفا، صداقت و صمیمیت، ایجاد همدلی، همراهی و همنوایی در تألیف قلوب و تحقق و تحکیم اخوت اسلامی، نقش مهمی در تربیت اجتماعی دارد.

فراگیری آیین دوستی و مصاحبت، رحمت و شفقت، رفق و ملایمت، تعارف و مهرورزی به یکدیگر و پرهیز از تندی، خشونت، کینه و دشمنی، از مصادیق مختلف خوش رویی و خوش رفتاری است که خود یکی دیگر از روش‌ها و شیوه‌های تربیت اخلاقی می‌باشد.